

Anči Leburčić
Zorana Šuljug

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 316.77:303.8
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22.03.2007.

METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA JEZIKA KAO DRUŠTVENOG FENOMENA

Sažetak

Autorice u tekstu afirmiraju važnost istraživanja jezika kao društvenog fenomena. Istraživanje jezika posebno je značajno utoliko što možemo mnogo saznati o načinu na koji je društvo strukturirano, kako društvo funkcionira te koje su najznačajnije uglavnom latentne pretpostavke o drugim ljudima. Sve to pridonosi boljem razumijevanju nas samih i naših odnosa prema drugim ljudima u komunikacijskim procesima i komunikaciji općenito.

Proces istraživanja jezika odvija se kroz šest aktivnosti. Prva aktivnost uključuje određivanje problema i postavljanje pitanja te određivanje najprikladnijeg pristupa i izvora podataka. Vezano uz pitanja koja se postavljaju autorice u tekstu posebno odabiru i afirmiraju sociokulturni pristup istraživanju jezika. Također smatraju da proces prikupljanja podataka, bez obzira koja pitanja postavljamo i koje istraživačke pristupe koristimo, mora biti sustavan.

Nadalje, autorice raspravljaju o prednostima i nedostacima najčešće korištenih metoda prikupljanja podataka kao što su: intervjui, upitnici, think aloud protokoli, promatranje, videozapisi, osobni dnevnici i arhive. Nakon prikupljanja podataka slijedi njihovo kodiranje i analiza, zatim njihovo kvalitativno i kvantitativno interpretiranje i naposljetku osvrt na rezultate i njihova prezentacija.

Autorice na kraju konstatiraju da se istraživanje jezika i kulture sa sociokulturološke perspektive svodi na razumijevanje svjetova, identiteta, i uloga u društvenim akcijama. Zbog složenosti i slojevitosti ljudske komunikacije, nužno je za njeno bolje razumijevanje razmotriti i jezične i kulturološke kontekste: socijalne strukture, institucionalne kontekste, komunikacijske aktivnosti i individualno iskustvo. Nadalje, to znači da otkrivanje značenja individualnog ponašanja zahtjeva smještanje u mnogo širi kontekst djelovanja, a razumijevanje društvenih djelovanja i stavova njihovo povezivanje s njihovim manifestacijama i primjerima kontekstu stvarnog svijeta. Podaci koje možemo upotrijebiti u analizi jezika i društva su brojni i složeni te

zahtijevaju interdisciplinarni pristup koji će, zaključuju autorice, pridonijeti boljem razumijevanju jezika kao društvenog fenomena.

Ključne riječi: *interdisciplinarni pristup, istraživački proces, jezik, komunikacija, metode istraživanja, sociokulturne perspektive.*

Uvod

Jezik je lingvistička stvarnost pa ga definiramo kao sistem načina izražavanja i komunikacije. Istovremeno, jezik je i društvena stvarnost, jer pripada grupi govornika kojoj služi kao sredstvo identifikacije. Dakle, jezik je društveni akt (Uribe-Villegas, 1977:10). Postoje i razvijaju se dinamični odnosi uzajamne adaptacije između lingvističkih instrumenata i društvenih potreba, između društvenog razvoja i jezičnog usavršavanja. Uzročne relacije između jezika i društva su nesumnjive (Uribe-Villegas, 1977:62).

Goffman (1959) piše o jeziku kao „vještom djelovanju”. U interakciji s drugim ljudima nužno je sačuvati sliku o sebi samima čuvajući sliku o onome koji govori. Stoga je moguće pažljivije oblikovati svoje ponašanje, bilo verbalno ili neverbalno (Hudson, 1996:114-115). Međuigra između jezične i društvene strukture pretpostavlja da onaj koji koristi jezik neprestano odgovara, a u isto vrijeme i signalizira, tj. odašilje društvene informacije (Spolsky, 1998:7). Govor nije doživljavanje, niti opažanje objekata i događaja oko nas, već činjenje. Govor je izvedba, oblik djelovanja i interakcija s onim što jest (Burns, prema Spasić, 1996:127).

Uspostavljanje mreža relacija među sudionicima svake društvene zajednice ili skupine moguće je zahvaljujući komunikacijskim procesima i komunikaciji općenito. Istovremeno, tako stvorene interakcije determiniraju oblike komunikacije u društvu. Komunikacijom se uspostavlja mreža relacija iz koje proizlaze uloge i statusi u njoj. Ujedno se smještaju neke uloge i statusi u domenu javnosti, a druge u sferu privatnosti (Škiljan, 1998:30). Škiljan pod pojmom *komunikacije*¹ podrazumijeva svako odašiljanje poruka uz uvjet da je čovjek primarni pošiljalac te poruke i istovremeno i konačni primatelj. Naime, komunikacija je jedan od oblika čovjekove društveno determinirane prakse. Komunikacija se ne sastoji samo u prenošenju poruka i njihovih sadržaja, nego i u obostranoj afirmaciji ili negaciji društvenih pozicija pošiljalca i primatelja poruka (Škiljan, 1998:36).

Komunikacija je složen i trajan proces koji pored verbalnih ima i niz neverbalnih komponenti. Ekspresivne radnje očigledno uključuju geste, kao što su klimanje

¹ Za opis komunikacijskog konteksta odabire se model lanca komunikacijskog procesa s njegovih šest konstitutivnih elemenata: pošiljalac, primatelj, kod, kanal, poruka i referencijalni kontekst (Škiljan, 1998:22).

glavom, grimase i mahanje rukama, ali uključuju i takve oblike ponašanja kao što su npr. nošenje uniformi, stavljanje vjenčanog prstena i sl. (Leach, 1983:16-17).

Škiljan (1996:56) smatra da se jezik ne iskazuje samo kao sredstvo komunikacije, već se pomoću njega ostvaruje i veliki broj drugih funkcija. Jedna od njih je i simbolička funkcija pa jezik može biti simbol zajedništva, moći, solidarnosti i dr.

Jezik je također važan u konstrukciji individualnih i društvenih identiteta, kao što su dob, rod, etnicitet i status, a i snažno je sredstvo izražavanja društvene kontrole. Identificirati sebe kao pripadnika određene grupe ili zajednice znači usvojiti neke lingvističke konvencije te grupe koje se ne odnose samo na odnos prema upotrijebljenim riječima, nego i na način na koji se te riječi izgovaraju. Načine na koji su te konvencije definirane, određene, podržavane, obično kontrolira grupa, a ne pojedinac. Kako govorimo, zajedno s drugim društvenim kodovima kao što su oblačenje i ponašanje, važan je način na koji pokazujemo tko smo i kako izražavamo svoj društveni identitet. Način na koji vidimo sebe, kao i načini na koji nas vide drugi, nisu određeni samo faktorima gdje smo rođeni ili gdje smo odrasli. Identitet, bez obzira je li na individualnoj, društvenoj ili institucionalnoj razini, neprekidno gradimo i o njemu pregovaramo tijekom cijeloga života kroz interakcije s drugim ljudima (Thomas i Wareing, 1999:137).

Jezik odražava, ali i utječe na čovjekovu percepciju svijeta. Može kreirati, ali i potaknuti određeni vrijednosni sustav, koncentrirajući se na ulogu diskursa u oblikovanju vjerovanja koja utječu na ljudska ponašanja, motivacije, želje i strahove. Može utjecati i na uspostavljanje posebnih ideologija kao „zdravog razuma“.

Istraživanje jezika vrlo je značajno, jer jezik predstavlja važan segment ljudskoga života. Proučavajući jezik možemo mnogo saznati o načinu na koji je društvo strukturirano, kako društvo funkcionira i koje su najraširenije, uglavnom one latentne, pretpostavke o drugim ljudima. Ovakvo znanje pridonosi razumijevanju nas samih kao i razumijevanju naših odnosa prema drugim ljudima (Thomas i Wareing, 1999:14).

Jezik je kao društveni fenomen vrlo složena i zanimljiva pojava te stoga nezaobilazni istraživački predmet brojnih sociologa. Njega tretiraju istraživački pristupi u sociolingvistici, sociologiji jezika², sociologiji žena, i drugim posebnim sociologijama pa i u drugim znanostima kao što su lingvistika, antropologija, itd.

2 Sociolingvistika kao znanost bavi se proučavanjem odnosa jezika prema društvu. Ona omogućuje početak stvaranja analitičkog okvira koji sadržava sljedeće dijelove: jezik (kao sustav znanja i pravila), govor (stvarne izjave) i govornika, onoga kome se obraćamo, temu, itd. Važnost sociolingvistike je u tome što naglašava prirodu jezika općenito, ili se bave karakteristikama nekog posebnog jezika. Ukoliko govorimo o proučavanju društva u odnosu na jezik, tada govorimo o sociologiji jezika. Područje njihovog preklapanja je ogromno, i svaki pokušaj njihovog razdvajanja se čini beznačajnim. Područje koje obuhvaća samo sociologija jezika se odnosi na makro sociologiju jezika koja se bavi odnosima između društva i jezika kao totaliteta, ali i potiče pitanja kao što su: utjecaj jezičnog pluralizma na ekonomski razvoj, razvoj mogućih jezičnih politika te brojna druga (Hudson, 1996:1-4).

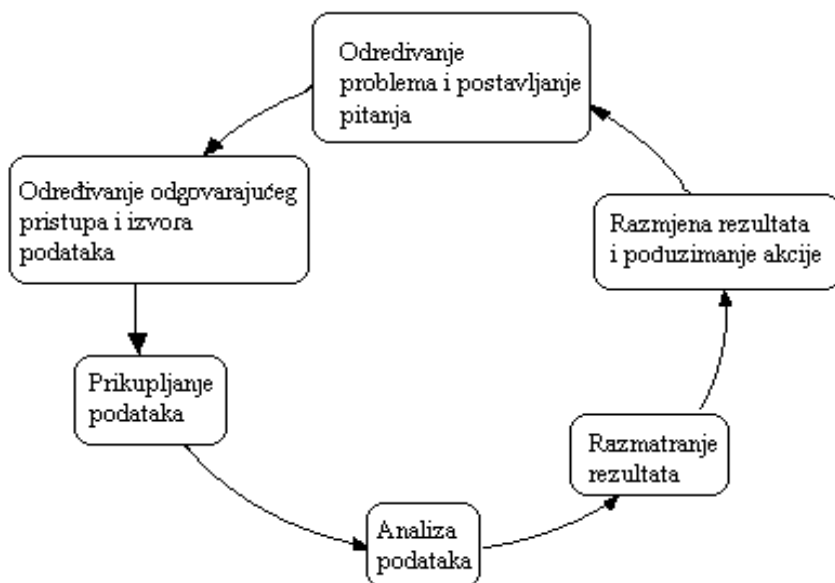
Nerijetko se kombiniraju različite istraživačke orijentacije, strategije ili pristupi. Tako se npr. vrlo često empirijski podaci u istraživanju jezika i kulture sakupljaju u svakodnevnom životu. Istraživačke metode stoga često uključuju video- i audiozapise ispitivanih događaja. Kako bi se ti podaci analizirali, potrebna je transkripcija snimljenih događaja ili njihovo prezentiranje u nekom drugom obliku, koji je najčešće pisani oblik (Hall, 2002:128-133).

Valjano istraživanje uključuje odabiranje odgovarajućih metoda za sakupljanje i analiziranje podataka, s obzirom da metode koje odabiremo oblikuju vrste podataka koje sakupljamo i koje možemo sakupiti. Podaci mogu biti kvalitativni i kvantitativni, i međusobno su povezani time što su kvantitativni podaci zasnovani na kvalitativnim sudovima, a svi kvalitativni podaci se mogu opisati brojčano. Bez neke vrste kvalitativne analize podataka, brojevi su beznačajni.

Istraživački proces

Istraživački proces se najbolje razumije pomoću kruga sa šest aktivnosti. Proces je ciklički jer svaki korak vodi prema sljedećem, a rezultati jednog projekta vode do stvaranja novih koncepata pitanja i alternativnih hipoteza za buduća istraživanja. Na sljedećem prikazu (br.1) Hall grafički ilustrira tu cikličnost.

Prikaz br.1: Istraživački krug (Hall, 2002:161)

Određivanje problema i postavljanje pitanja

Prvi korak u istraživačkom procesu odnosi se na *određivanje posebnih interesa ili pitanja*. Nakon što istraživač odredi svoj primarni interes, sljedeći korak je sastavljanje pitanja o tom posebnom interesu. Na primjer, interes za vjerovanja i mišljenja na globalnoj razini o posebnoj etničkoj grupi, a koja su utjelovljena u posebne društvene institucije ili grupe, mogu voditi do sljedećih pitanja: Koji se službeni dokumenti proizašli iz društvenih institucija odnose na etničku grupu koja je predmet interesa? Koje teme vezane uz tu grupu karakteriziraju te dokumente?, itd. Konačna odluka koju istraživač mora donijeti prije početka prikupljanja podataka je očekivani ishod te što namjerava učiniti s rezultatima (Hall, 2002:160-161).

Određivanje odgovarajućeg pristupa i izvora podataka

Nakon što su pitanja artikulirana, sljedeći korak je *oblikovanje plana za prikupljanje podataka te određivanje najprikladnijeg pristupa*. Šest najčešće korištenih pristupa i analiza u istraživanju jezika, kulture i učenja sa sociokulturne perspektive su: etnografija komunikacije, interakcijska sociolingvistika, konverzacijska analiza, analiza diskursa, kritička analiza diskursa i mikrogenetički pristup.

Pristupi i analize koje se najčešće odabiru vezani su uz pitanja koja se postavljaju. Na primjer, ukoliko nam je cilj pronalaženje ili deskripcija retoričkih oblika tipičnih za pojedini usmeni ili pisani tekst, najprimjerenija je upotreba analize diskursa.

Također je potrebno odrediti i aktere, tj. govornike, zatim mjesto istraživanja, kao i posebne izvore podataka. Važno je naglasiti da odabiranje izvora podataka ovisi o istraživačkom pristupu koji se koristi. Tako, na primjer, etnografija komunikacije zahtjeva podatke iz različitih izvora, videozapise komunikacijskih događaja, bilješke vezane za duga promatranja događaja, razne dokumente, itd. (Hall, 2002:162).

Odabir govornika, okolnosti i lingvističkih varijabli jednim dijelom su određeni očekivanim rezultatima. Na primjer, možemo hipotetski tvrditi da se muškarci i žene u istoj zajednici razlikuju s obzirom na upotrebu posebnog skupa lingvističkih varijabli. S ciljem da testiramo te hipoteze moramo imati govornike koji predstavljaju sve četiri moguće kombinacije dobi (mladi i stari) i roda (muški i ženski). Moramo istovremeno biti sigurni da se drugi faktori neće uplitati u rezultate, kao na primjer, ako su svi odabrani muškarci manualni radnici, a sve žene sa profesijama „bijelih ovratnika“. Lingvističke razlike među njima mogu proizaći iz razlika u zanimanjima ili u rodu. U tom slučaju nećemo postići validan zaključak.

Također su bitne i definicije pojedinih društvenih i lingvističkih varijabli: Kako definiramo manualne radnike? Kako razlikujemo mlade i stare? Istraživač osigurava rješenja koja su barem logički zadovoljavajuća, kako bi izbjegao nejasnoće u definiranju varijabli (Hudson, 1996:151). Ne postoji opće rješenje ovih problema, s kojima se suočavaju znanstvenici u različitim istraživanjima koja se temelje na

različitim podacima, ali se svi slažu da je pogrešna hipoteza bolja od nepostojanja hipoteza uopće. Hudson tvrdi da su sociolingvističke varijable osjetljive ne samo na makro društvene varijable kao što su dob, spol, društvena klasa, rasa, mjesto, već i na mikrovarijable, na stupanj privrženosti govornika pojedinim odnosima i grupama, na razine do koje se govornik želi prilagoditi onome kome se obraća i na formalnost situacije. Svaka lingvistička varijabla je društveno jedinstvena, premda postoje i neke univerzalne kao što je spol/prestiž obrazac (Hudson, 1996:202).

Prikupljanje podataka

Treća faza je *prikupljanje podataka*. Najčešće korištene metode prikupljanja podataka su: intervjui, upitnici, *think aloud* protokoli, promatranje, videozapisi, osobni dnevnik i arhive.

Intervjui su razgovori koji se vode s ispitanicima. Obično se zvučno i vizualno zapisuju, a nakon toga transkribiraju za analizu. Mogu biti:

- a) *strukturirani* – svrha mu je postići posebnu vrstu informacija o određenoj temi. Pitanja su unaprijed sastavljena. Ostavljaju vrlo malo mjesta ispitanicima da se usmjere prema nekim drugim temama.
- b) *polu-strukturirani* – intervjuer dolazi ispitaniku sa skupom preformuliranih pitanja, a ispitaniku je ostavljena mogućnost da obrazloži svoje odgovore.
- c) *otvoreni* – su još manje strukturirani. Intervjuer slobodno usmjerava raspravu na način na koji sam želi, proširuje teme i uvodi nove. Ispitaniku je dopušteno raspravljati o dodatnim temama i pomicati razgovor u različitim smjerovima.

Prednost polu-strukturiranog i otvorenog intervjua je u tome što mogu dovesti do neočekivanih ishoda i perspektiva vezanih uz temu koja se istražuje. Posebno su korisni ukoliko postoji interes za postizanjem ideja koje imaju drugi ljudi, vezano uz određenu temu ili za otkrivanje kako drugi shvaćaju određene koncepte i izraze. Nedostatak ovih dviju vrsta intervjua je u tome što se mogu javiti teškoće u kodiranju i analizi podataka, osobito ukoliko ispitanici usmjeravaju razgovor prema različitim temama ili naglase različite aspekte iste teme (Hall, 2002:163).

U intervjuu, sociolingvist, obraćajući se subjektima, nastoji izmamiti različite varijacije govora.³ Normalna stilistička razina je gotovo formalna, jer se ljudi koji razgovaraju ne poznaju. Postoje razni načini modificiranja razine formalnosti. Najlakša promjena zbiva se ukoliko obratimo pažnju na govor, usmjeravajući ga prema što općenitijem razgovoru, koji će uključivati pitanja o dječjim igrama ili pjesmicama kako bi potakli upotrebu starih žargona, i pitanja o nekim trenutačnim događajima koji bi mogli ohrabriti subjekta da nesebično-svjesno govori. Intervju osigurava veliki broj statističkih podataka o velikom broju jezičnih varijacija (Spolsky, 1998:11).

3 Zanimljivo je spomenuti Labovov model sociolingvističkog intervjua kojeg je koristio u istraživanju engleskog jezika u New Yorku.

Holmes (1996:178) je u jednom istraživanju zapazio zanimljiv problem koji se pojavio tijekom intervjua. Naime, u većini slučajeva istraživači su muškarci, tako je bilo i u ovom. Visoko obrazovani članovi dominantne grupe u društvu, muškarci, intervjuirali su i žene i pripadnike vlastitog spola. U ovakvim situacijama vjerojatnije je da će se muškarci, posebice oni iz srednje klase, osjećati mnogo ugodnije nego žene. Činjenica da su muškarci upotrebljavali više nestandardiziranih oblika govora nego žene nije iznenađujuća s obzirom da su drugačije doživljavali kontekst u kojem se odvijao intervju. Standardne forme govora karakteristične su za formalnije kontekste, u kojima ljudi djeluju prvenstveno s obzirom na uloge i društvene statuse.

Upitnici su vrlo slični intervjui, osim što zahtijevaju pismene odgovore. Također mogu biti: *strukturirani*, *polu-strukturirani* i *otvoreni*. Strukturirani i polu-strukturirani zahtijevaju posebne informacije u obliku kratkih odgovora ili odabir ponuđenih odgovora. Otvoreni upitnici omogućuju ispitanicima da svojim riječima formuliraju odgovor, daju mišljenje i informacije o određenoj temi (Hall, 2002:163).

Poteškoće vezane uz upitnike odnose se na činjenicu da su oni unaprijed napisani pa postoji mogućnost da se izostave neka pitanja koja se kasnije mogu pokazati važna. Intervjui su u odnosu na njih mnogo fleksibilniji ali i ograničeniji, jer zahtijevaju više vremena i truda za provođenje i za analizu podataka pa je i broj intervjuiranih daleko manji (Spolsky, 1998:11-12).

Protokoli jasnog navođenja misli (eng. *think aloud protocols*) se odnose na situaciju u kojoj su pojedinci zamoljeni da verbaliziraju svoje misli dok su uključeni u određenu akciju. Cilj je uočiti iz komentara pojedinaca kognitivne procese i strategije koje koriste u ispunjavanju određenog zadatka. Ovakvi protokoli su obično zvučno i vizualno zabilježeni i kasnije transkribirani.

Postoji još jedna vrsta *think aloud* protokola koja uključuje komentare pojedinaca o njihovom sudjelovanju u nekoj akciji koja je završila. Ovakve metode karakteristične su za interakcijski sociolingvistički pristup. Dok gledaju svoje, prethodno zabilježeno, sudjelovanje u nekoj akciji, sudionici su pozvani da zaustave snimku kad god misle da bi drugi sudionici mogli krivo protumačiti njihove lingvističke akcije ili gdje su oni možda krivo razumjeli akcije drugih sudionika. Nakon ovoga, istraživač započinje svoju analizu razlikovanja kontekstualizacijskog znaka u segmentima koje su izdvojili ispitanici (Hall, 2002:164).

Promatranje kao metoda, zahtjeva prisutnost istraživača, određeni period vremena, u komunikacijskim događajima ili kontekstu koji se istražuje. Ukoliko istraživač aktivno sudjeluje u određenom kontekstu, tada govorimo o *promatranju sa sudjelovanjem*. Negativna strana ovakvog tipa promatranja je u tome što se mogu javiti poteškoće jer istraživač istodobno mora uočavati i prikupljati podatke, ali i sudjelovati u akcijama.

Tijekom promatranja obično se vode *terenske bilješke* ili *pisani izvještaji*, koji mogu biti više ili manje strukturirani, a ovise o pitanjima koja se postavljaju. Ovakve bilješke mogu postati detaljni opisi različitih manifestnih ponašanja. Na primjer, prije promatranja nastave u učionici, istraživač može napraviti listu ponašanja koja ga zanimaju te dok ih promatra može bilježiti koliko često se pojavljuju i kontekst u kojem se pojavljuju (Hall, 2002:164).

Videozapisi komunikacijskih događaja i aktivnosti bilježe akcije onako kako se zbivaju u stvarnosti. Omogućuju istraživačima da proučavaju veze između: lingvističkih akcija i prostorne organizacije; lingvističkih akcija i pokreta tijela, uključujući i geste, držanje tijela i izraze lica; komunikacijske stabilnosti i promjene tijekom vremena. Prednost ove metode je u korištenju načina koji se ne mogu postići nekim drugim načinima prikupljanja podataka. Kvaliteta prikupljenih podataka zavisi o odlukama gdje smjestiti uređaje koji se koriste, koliko uređaja koristiti i koliko često nešto snimati. Istraživač mora dobro poznavati okolinu koju istražuje kako bi mogao postaviti uređaje na odgovarajuća mjesta, s kojih će moći zabilježiti sve relevantne prizore i zvukove (Hall, 2002:164-165).

Osobni dnevnici su dokumenti koje kreiraju istraživači bilježeći svoje osjećaje i zapažanja, detaljne opise slučajnih događaja, čitanja, promatranja i drugih zbivanja koji se smatraju značajnima za istraživanje. Dnevници su važni zbog toga što pokazuju je li i koliko je istraživač možda utjecao na prikupljanje i analizu podataka.

Arhive su zbirke službenih dokumenata. Osiguravaju povijesni zapis nekog konteksta. Uključuju pisane izvještaje, zapise, snimke, dnevne vijesti, obavijesti, fizičke ruktvorine i razne materijale koji se nalaze u knjižnicama, uredima i drugim službenim ustanovama.

Prije ove faze prikupljanja podataka također je bitno naglasiti da, bez obzira koja pitanja postavljamo, koje istraživačke pristupe koristimo, proces sakupljanja podataka mora biti sustavan. Odluke o procesu prikupljanja podataka moraju biti jasno metodološki artikulirane. Na primjer, ukoliko istraživač odluči bilježiti neke posebne dijelove komunikacijskog događaja, kriterij za određivanje kada i gdje bilježiti mora se jasno definirati. Posebne metode koje se koriste moraju se što sustavnije slijediti u svim bilježenjima događaja. U protivnom, postoji opasnost da se prikupe podaci koji podržavaju nečiju viziju stvarnosti, koja može, ali i ne mora adekvatno reflektirati i viziju stvarnosti onih koji su predmet istraživanja (Hall, 2002:166).

Analiza podataka

Analiza podataka je četvrta faza u istraživačkom procesu, a odnosi se na kodiranje i transformiranje podataka u neki drugi oblik. Na primjer, kodiranje može uključivati određivanje specifičnih lingvističkih karakteristika nekog skupa govornih podataka i

njihovo transformiranje u brojčane vrijednosti. Ukoliko ima transkripcije videozapisa nekih interakcija, a važni su mu obrasci interakcije, istraživač počinje analizu kodiranjem rečenica s obzirom na njihovu funkciju kao govornih činova (na primjer, kodiranje rečenice „što si rekao?“ u zahtjev za informacijom), ili s obzirom na ulogu koju igraju u interakciji (na primjer, kodiranje rečenice „što si rekao?“ kao stav neodobranja). Nakon što su podaci kodirani, pronalaze se regularnosti i obrasci njihovog pojavljivanja, grupiramo ih i organiziramo u šire segmente. Zatim slijedi njihova kvalitativna i/ili kvalitativna interpretacija.

Posljednja faza uključuje *organiziranje podataka* tako da oni potpuno i adekvatno predstavljaju podatke. Hymesov govorni model⁴, koji je važan u etnografiji komunikacije osigurava koristan okvir za predstavljanje i uspoređivanje podataka. Kvalitativni podaci mogu se predstaviti pomoću transkripcija, dijagrama ili slika kao dodatak pisanim deskripcijama. U kvantitativnoj analizi, rezultati se predstavljaju brojčano i u formama grafova, tablica, itd. (Hall, 2002:167).

Osvrt na rezultate i njihova prezentacija

Nakon što su podaci zadovoljavajuće analizirani i rezultati prezentirani, sljedeća faza uključuje *osvrt* na odnos između rezultata i originalnih pitanja postavljenih na početku; što se nije očekivalo; jesu li pronađeni adekvatni odgovori na pitanja, ili je bilo nekih poteškoća koje su nas spriječile u izvođenju projekta; je li projekt mogao biti izveden na drugačiji način; koji se zaključci mogu izvesti iz istraživanja; koje se dodatne ili sljedeće analize nakon istraživanja mogu poduzeti i sl.

Bez obzira na to kakvi su rezultati i što je otkriveno, uvijek će postojati nešto važno što se može prenijeti drugim ljudima. Zbog toga je važno na kraju podijeliti iskustvo i znanje sa drugim ljudima, kolegama i znanstvenicima.

Principi sociolingvističkog istraživanja i artikulacija interdisciplinarnog pristupa

Bell (prema Wardhaugh, 1998:17-18) iznosi skup principa koje bi sociolingvisti trebali uzeti u obzir prije početka istraživanja:

1. *Kumulativni princip* (eng. *cumulative principle*) – što više znamo o jeziku, to više možemo otkriti o njemu. Ne trebamo se čuditi ukoliko nas istraživanje odvede u sasvim nepoznata područja ili u ona u kojima već rade istraživači iz nekih drugih disciplina.

4 Hymes (1977) predlaže korištenje govornog modela (eng. *speaking model*) kao načina kojim se sistematički mogu opisati veze između upotrebe jezičnih formi i konteksta u komunikacijskom događaju. Komunikacijski događaj uključuje interakcije kao što su, na primjer, razgovor na zabavi, naručivanje jela itd. Svaki komunikacijski događaj sastoji se od nekoliko komponenata. Pojedina slova govornog modela predstavljaju načine na koji možemo opisati po jednu komponentu komunikacijskog događaja, koje su međuovisne tako što svaka komponenta sudjeluje u definiranju neke druge komponente.

2. *Princip uniformnosti, jedinstvenosti* (eng. *uniformation principle*) – lingvistički procesi koje promatramo, a za koje mislimo da se događaju oko nas isti su kao i oni koji su se događali u prošlosti pa ne postoji jasan prekid između sinkronijskih (opisnih i trenutnih) i dijakronijskih (povijesnih) sadržaja.
3. *Princip konvergencije ili međusobnog približavanja* (eng. *principle of convergence*) – vrijednost podataka za potvrđivanje i interpretiranje starih otkrića direktno je proporcionalna s razlikama u načinima na koji su novi podaci prikupljeni.
4. *Princip subordinirane promjene* (eng. *principle of subordinate shift*) – kad su govornici nestandardne ili subordinirane jezične varijante, na primjer dijalekta, upitani direktna pitanja o toj varijanti, njihovi odgovori se pomiču na nepravilan način prema ili od standardne (ili subordinirane) varijante, na taj način istraživači sakupljaju vrijedne dokaze vezane uz sadržaj, kao što su dijalekti, norme i promjene.
5. *Princip promjene stila* (eng. *principle of style-shifting*) – ne postoje govornici samo jednog jezičnog stila nekog jezika, jer svaka individua kontrolira i upotrebljava veliki broj različitih stilova i nitko ne govori na isti način u istim uvjetima.
6. *Princip pažnje* (eng. *principle of attention*) – jezični stilovi se mogu poredati s obzirom na to koliko im pažnje poklanjaju govornici u svom govoru. Što su govornici svjesniji onoga što govore, to je i njihov stil formalniji.
7. *Princip žargona* (eng. *vernacular principle*) – žargon je stil koji je najpravičniji u svojoj strukturi i u svom odnosu prema povijesti jezika. To je opušteni govorni stil u kojemu je najmanje svjesne pažnje posvećeno govoru.
8. *Princip formalnosti* (eng. *principle of formality*) – bilo koje sustavno promatranje govora definira kontekst u kojem će nešto svjesne pažnje biti usmjereno prema govoru pa će biti teško, bez velike domišljatosti, opaziti originalni žargon.

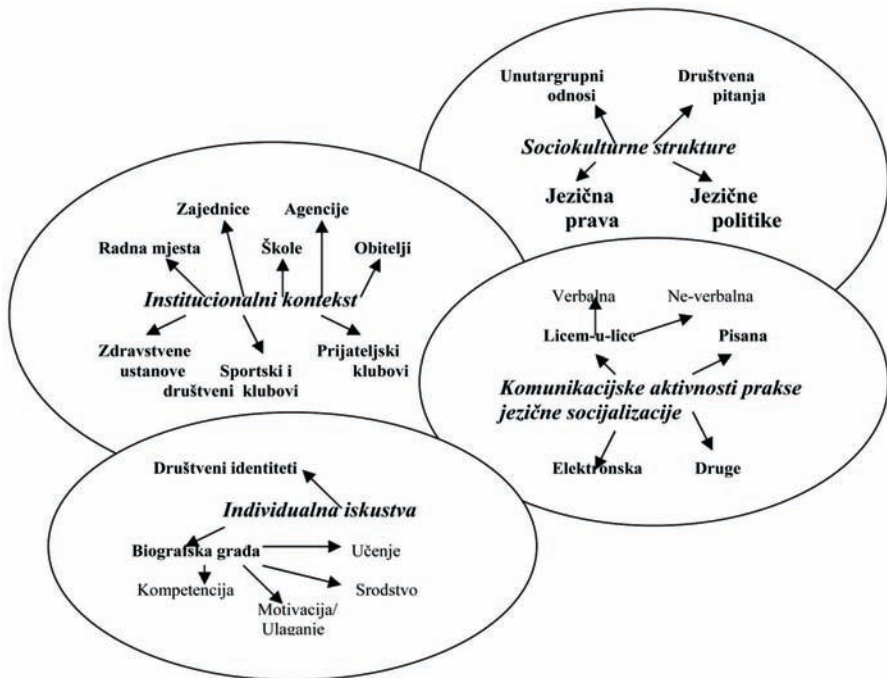
S obzirom da je govor dio društvene interakcije, njegovo proučavanje zahtjeva interdisciplinarni pristup, odnosno uključivanje niz različitih disciplina, kao što su socijalna psihologija, sociologija, etnologija, filozofija, lingvistika, itd.

Projekti koji upotrebljavaju više različitih metoda od posebnog su interesa, i odnose se na jednostavna istraživanja kao i na kompleksnija dugotrajna istraživanja koja sustavno uključuju različite kombinacije terenskih, eksperimentalnih i nereaktivnih metoda u nastojanju da se pronađu odgovori na postavljena pitanja. Tako artikulirani metodološki aspekti u istraživanju omogućavaju brzu i iscrpnu koordinaciju i usporedbu različitih metoda i njihovih rezultata. Upotreba različitih metoda može osigurati različite vrste informacija, a rješenja koja proizlaze iz upotrebe takvih

mногоstrukih pristupa su bolja rješenja. Naime, ona imaju postojaniju empirijsku osnovu i veća teorijska postignuća, jer su ukorijenjena u različitim načinima shvaćanja društvene stvarnosti (Brewer i Hunter, 1989:28). Osim toga, složeniji metodološki pristupi afirmiraju i različite obrasce mišljenja i ponašanja, što u krajnoj liniji obogaćuje faze interpretacije istraživačkih rezultata.

Prikaz br. 2 je adaptacija Layderove (prema Hall, 2002:174) karte za provođenje društvenog istraživanja. Predstavlja konceptualizaciju brojnih razina uključenih u istraživanje jezika i kulture sa sociokulturološkim diskursom, kao temeljnim metodološkim interdisciplinarnim pristupom.

Prikaz br. 2: Istraživački konteksti (jezični i kulturološki)

Primjeri nekih sociolingvističkih istraživanja

U sljedećim primjerima korišteni su raznolikiji metodološki pristupi u pet kvantitativnih istraživanja i različite istraživačke metode (Hudson, 1996:155-168).

Istraživanje u New Yorku

Labovo istraživanje koje je provedeno u New Yorku 70-ih godina prošloga stoljeća sastojalo se od individualnih intervjua s odabranim govornicima, a prethodila mu je studija u kojoj su podaci prikupljeni za tek nekoliko sati. Ovo je klasičan primjer metode brzog anonimnog promatranja. U njoj je Labovov cilj bio testirati hipoteze koje je unaprijed formulirao, a odnosile su se na upotrebu lingvističke varijable (r) u New Yorku. Obišao je tri robne kuće propitujući prodavače gdje može pronaći neke namirnice za koje je znao da se nalaze na četvrtom katu (eng. *fourth floor*). Odabirući upravo ove riječi (*fourth floor*) u kojima postoji konsonant r mogao je testirati postavljene hipoteze.

Tražio je također od prodavača da mu ponove odgovor s izlikom da ga nije čuo s obzirom na to da su kod drugog odgovora ispitanici mnogo pažljiviji. Hipoteze vezane za godine mogao je lako testirati provizorno pogađajući godine ispitanika, a društveni status odredio je na temelju uspoređivanja dućana u koje je ulazio. S obzirom na svoje kupce, cijene i novine koje prodaju, grupirao ih je u tri grupe: nižeg, srednjeg i višeg društvenog statusa.

Metodološki nedostatak je u tome što zahtjeva istraživača koji je dobar fonetičar i još bolji glumac. Prednost ove metode bila je u tome što ispitanici uopće nisu mogli naslutiti da sudjeluju u istraživanju.

Istraživanje u Norwichu

Ovo istraživanje je proveo Peter Trudgill, a primjer je upotrebe strukturiranog intervjua. Trudgill je poznao strukturu Norwicha i govorio je njihovim naglaskom pa je na taj način mogao ohrabriti ispitanike da govore prirodnije. Utjecaj govora istraživača na ispitanike također je i potencijalni problem kod formalnog intervjua. Trudgill (1968) je klasificirao svoje ispitanike s obzirom na prihod, obrazovanje, mjesto boravka, imovinsko stanje i roditeljsko zanimanje (prema Thomas i Wareing, 1999:128).

Rezultati njegove studije su pokazali da viši društveni položaj neke osobe, formira njezin govor bliže prestižnom ili standardnom jeziku (Thomas i Wareing, 1999:132).

Istraživanje u Belfastu

Tijekom istraživanja u Belfastu, Lesley Milroy (prema Hudson 1996:160) koja je obavljala većinu terenskog posla, bila je prihvaćena kao prijatelj grupa koje je istraživala. Tako je i sama postala dio mreže odnosa među ljudima koje je istraživala. Nakon što je definirala društvene klase, odlučila se baviti samo proučavanjem govora radničke klase koju je podijelila na tri grupe. U svakoj ovoj grupi nastojala je izgraditi prijateljstva na principu „prijatelj od prijatelja”, a to je zahtijevalo mnogo vremena i

energije. Na taj je način mogla dolaziti kod svojih prijatelja u bilo koje vrijeme, sjediti i razgovarati s njima koliko je god htjela. Čak je mogla i snimati razgovore nakon što je objasnila da je zanima govor ljudi u Belfastu. Pod ovim okolnostima, bilo je malo vjerojatno da će njena prisutnost ili snimanje razgovora utjecati na njihove načine govora.

Istraživanje u Cardiffu

Istraživanje, koje je proveo Nikolas Coupland u glavnom gradu Walesa, pokazuje važnost sljedećeg principa: metoda prikupljanja podataka mora odgovarati pitanjima koja želimo istražiti. Coupland je istraživanje bazirao na glavnom pitanju: govorimo li na različiti način s različitim ljudima? Ovakvu mogućnost govora iznijeli su socijalni psiholozi u obliku „teorije prilagođavanja” (eng. *accomodation theory*, prema Gilesu, 1994), po kojoj nastojimo prilagoditi naš govor govoru drugih ljudi s kojima razgovaramo u nadi da ćemo im se više svidjeti. Za sugovornika-istraživača je odabrao pomoćnicu menadžera iz putničke agencije. Ona je imala skriveni mikrofon koji je bilježio sve njezine razgovore s kupcima koji su dolazili u agenciju.

Kako ne bi povrijedio etičko pitanje povjerljivosti, Coupland koji je inače sjedio u kutu agencije, nakon svakog razgovora bi otkrio ispitanicima da je njihov razgovor sniman. Nitko od ispitanika nije imao ništa protiv. Rezultati su potvrdili teoriju prilagođavanja, po kojoj je pomoćnica prilagođavala svoj govor kupcima. Nakon istraživanja pojavilo se jedno novo pitanje: je li se pomoćnica prilagođavala jezično ili društveno?; je li ona prilagođavala svoj govor ili svoj društveni status ispitanicima?

Istraživanje u Detroitu

Zanimljivost ovog istraživanja je u tome što propituje koje su društvene strukture relevantne za jezik u jednoj zajednici u Detroitu.⁵

Koristila se metoda sudjelujućeg promatranja. Cilj istraživača nije samo promatranje manifestnih činjenica, već razumijevanje skrivenog sustava ideja, vrednota, itd. Istraživanje je naglasilo opasnosti koje se javljaju kada se neki društveni parametri (kao što su dob, spol, itd.) uzimaju kao gotove činjenice. Važnije je otkriti kako je lokalna zajednica društveno strukturirana nego nametnuti krute objektivne i egzaktne kategorije.

Zaključak

Glavni cilj istraživanja jezika i kulture sa sociokulturološke perspektive svodi se na razumijevanje različitih ljudskih svjetova, identiteta i uloga u društvenim

5 Naime, postoje brojna istraživanja u kojima istraživači prije nego započnu ispitivanje, pretpostave odgovore na postavljena pitanja.

akcijama. Ljudska komunikacija je izrazito složena i slojevita pa je za njeno razumijevanje potrebno razmotriti mnogo nivoa značenja.

Naročito ilustrativan bio je Layderov model (vidi Prikaz br. 2) koji se sastojao od četiri međusobno preklapajuće dimenzije: socijalne strukture, institucionalnih konteksta, komunikacijskih aktivnosti, koje uključuju i prakse jezične socijalizacije, i individualno iskustvo. Ovakav model je koristan utoliko što uspijeva efikasno povezati svijet svakodnevnog iskustva s daleko bezličnijim svijetom društvenih institucija.

Pojedinac teži objasniti djelovanje povezujući ono što je naučio na jednoj razini s načinom na koji se njegovo djelovanje konstruira na drugim razinama. To znači da otkrivanje značenja individualnog ponašanja zahtijeva smještanje u mnogo širi kontekst djelovanja. Na isti način, razumijevanje društvenih vjerovanja i stavova zahtijeva njihovo povezivanje s njihovim manifestacijama i primjerima u kontekstu stvarnog svijeta, u našim „jezičnim igrama”.

Iz prethodnih razmatranja različitih aspekata jezika možemo zaključiti da je jezik izrazito kompleksan fenomen, gotovo kao i društvo. Podaci koje možemo upotrijebiti u analizi odnosa između jezika i društva su brojni i složeni. Prema Wardhaughu (1998:371) vrlo je malo koncepata i kategorija koji bi nam pomogli u njihovom organiziranju, a čak i onda kada uspijemo organizirati velike količine podataka, gotovo uvijek oni nisu u mogućnosti biti blokovi stvaranja jedne sveobuhvatne opće teorije. Kvantifikacija je korisna, jer nam pokazuje kakvo ponašanje možemo očekivati od određene grupe i trendove ponašanja vezane za različite dimenzije kao što su vrijeme, mjesto, dob, spol i društvena klasa ili sloj. Ovakve tvrdnje su izjave o idealiziranim tipičnim članovima, bez obzira na to tko su oni. Doduše, individue nikada nisu tipične, a posebno njihovo ponašanje nije ideal niti ni po jednom kriteriju.

Unatoč velikom broju teorija, velikim količinama podataka i važnih otkrića, nema centralne kodificirane metodološke doktrine u sociolingvistici. Međutim, to ne smatramo fatalnim nedostatkom, već ohrabrujućim impulsom za iniciranje, stvaranje i organiziranje budućih istraživanja u nadi da ćemo pridonijeti boljem razumijevanju jezika kao društvenog fenomena.

Literatura

Baynham, M. (1995) *Literacy Practices: Investigating Literacy in Social Contexts*, London, New York, Longman.

Berger, P. L., Luckmann, T. (1992) *Socijalna konstrukcija zbilje: Rasprava o sociologiji znanja*, Zagreb, Naprijed.

Bernstein, B. (1979) *Jezik i društvene klase*, Beograd, BIGZ.

- Brewer, J., Hunter, A. (1989) *Multimethod Research: A Synthesis of Styles*, London, New Delhi, Sage Publication.
- Eggs, S., Slade, D. (1997) *Analysing Casual Conversation*, London, New York, Continuum.
- Fishman, J. A. (1978) *Sociologija jezika*, Sarajevo, IGKRO Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike.
- Hall, J. K. (2002) *Teaching and Researching: Language and Culture*, London, Longman.
- Holmes, J. (1996) *An Introduction to Sociolinguistics*, London, New York, Longman.
- Hudson, R. A. (1996) *Sociolinguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hymes, D. (1977) *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, London, Tavistock Publications.
- Kasper, G., Kellerman, E. (1997) *Communication Strategies: Psycholinguistic and Sociolinguistic Perspectives*, London, New York, Longman.
- Leach, E. (1983) *Kultura i komunikacija*, Beograd, Prosveta.
- Lemke, J. L. (1995) *Analysing Verbal Data: Principles, Methods, and Problems*.
URL <http://academic.brooklyn.cuny.edu/educatory/jlemke/papers/handbook.htm>
(12.02.04)
- Lyons, J. (1999) *Language and linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Montgomery, M. (1995) *An Introduction to Language and Society*, London, New York, Routledge.
- Pütz, M. (1994) *Language Contact and Language Conflict*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- Romaine, S. (1994) *Language in Society*, New York, Oxford University Press.
- Savić, S. (1995) *Jezik i pol: Istraživanje u svetu*.
URL: http://www.zenskestudije.edu.yu/srpski/zenskestudije/zs_s1/svenka.hr
(12.02.04)
- Spasić, I. (1996) *Značenja susreta: Goffmanova sociologija interakcije*, Beograd, Filip Višnjić.
- Spolsky, B. (1998) *Sociolinguistics*, Oxford, Oxford University Press.

Škiljan, D. (1998) *Javni jezik: Pristup lingvistici javne komunikacije*, Beograd, Čigoja štampa.

Škiljan, D. (1983) *Jezična politika*, Zagreb, Naprijed.

Thomas, L., Wareing, S. (1999) *Language, society and power*, London, New York, Routledge.

Trudgill, P. (1995) *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, London, Penguin Books.

Uribe-Villegas, O. (1977) *Issues in Sociolinguistics*, The Hague, Paris, New York, Mouton Publishers.

Wardhaugh, R. (1998) *An Introduction to Sociolinguistics*, Oxford, Blackwell Publishers.

Anči Leburčić

Zorana Šuljug

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH IN LANGUAGE AS A SOCIAL PHENOMENON

Summary

In this text, the authors affirm the importance of researching language as a social phenomenon. Language research is extremely significant since we can learn a lot about the ways society is structured, about how it functions and about which are the most important mostly latent assumptions about other people.

The process of language research is best understood as a cycle of six actions. The first step entails identifying concerns and developing research questions, as well as identifying an appropriate approach and sources of data. Therefore, the authors have decided to affirm a sociocultural approach as the most appropriate in language research. They also think that the process of gathering data must be systematic no matter what questions we ask, and which approaches we apply.

Finally, the authors state that researching language from the sociocultural perspective means understanding the world, identities and roles in social actions. Thus, it means that revealing the meaning of human actions needs to be situated in the larger context of activity, while understanding social activities and attitudes needs to be connected to their manifestations and examples in the real world. The data used in the analyses of language and society are numerous and complex.

Key words: *research process, research methods, language, communication, sociocultural perspectives, interdisciplinary approach*